

**DINAMICA
SPAȚIULUI URBAN**

Andreea-Loreta Cercleux

Facultatea de Geografie, Universitatea din București

**DINAMICA
SPAȚIULUI URBAN**

**EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2016**

Referent științific: Prof. univ. dr. Ioan Ianoș

Redactor: Gheorghe Iovan

Tehnoredactor: Andreea-Loreta Cercleux

Coperta: Andreea-Loreta Cercleux

Imaginea de pe copertă: Panoramă de pe Acropole, Atena

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CERCLEUX, ANDREEA LORETA

Dinamica spațiului urban / Andreea-Loreta Cercleux. - București : Editura Universitară, 2016

Conține bibliografie

ISBN 978-606-28-0442-8

911.375

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062804428

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2016

Editura Universitară

Editor: Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE
comenzi@editurauniversitara.ro

O.P. 15, C.P. 35, București

www.editurauniversitara.ro

Cuprins

Introducere	9
Capitolul 1. Definiția spațiilor urban și suburban	12
1.1. Spațiul urban – introspecțiune în timp	12
1.2. Spațiul suburban, ca spațiu tampon. Interpretări diferite ale conceptului.....	15
Capitolul 2. Metabolismul urban și dinamica spațiului urban	18
2.1. Aspecte introductive	18
2.2. Funcționarea metabolismului urban. Categoriile de fluxuri urbane.....	19
2.3. Schimbări determinate de variația fluxurilor de intrare și ieșire	24
2.3.1. Cauzele principale ale variației fluxurilor de intrare și ieșire	25
2.3.2. Înțelegerea evoluției fluxurilor de intrare și ieșire prin analiza efectelor asupra economiei urbane.....	28
Capitolul 3. Dinamica formei urbane	33
3.1. Principalele categorii de factori „responsabili” de dinamica formei urbane	33
3.2. Considerații principale privind evoluția orașului.....	35
3.2.1. Orașul antic și în Evul Mediu.....	35
3.2.2. Orașul industrial	36
3.2.3. De la orașul industrial la cel postindustrial. Procese de creștere și evoluție în teritoriu.....	37

3.2.4. Urbanizarea spațiului european – o scurtă analiză	40
Capitolul 4. Schimbări în morfologia urbană.....	43
4.1. Noțiuni generale.....	43
4.2. Analiza morfologiei urbane, în timp și spațiu.....	45
4.2.1. Planul.....	46
4.2.2. Parcela.....	50
4.2.3. Țesutul construit.....	51
4.2.3.1. Construcțiile	52
4.2.3.2. Străzile.....	59
4.2.3.3. Piețele.....	60
4.2.3.4. Spațiile verzi.....	60
4.2.3.5. Parcările.....	62
4.2.4. Utilizarea terenurilor	62
4.2.5. Situl	63
4.3. Tipologia morfologică a orașelor la nivel mondial, în funcție de evoluția culturală și economică	65
Capitolul 5. Economia urbană și impactul acesteia asupra spațiului	71
5.1. Zonele funcționale urbane.....	72
5.2. Reconversia funcțional-economică a spațiului urban ...	74
5.3. Industriile creative.....	81
5.4. Economia socială	86
Capitolul 6. Efectele schimbărilor din economia urbană asupra spațiului suburban	87
6.1. Raportul oraș - spațiu suburban, analizat prin prisma CBD-urilor	87
6.2. Delocalizarea activităților industriale	93
6.2.1. Descentralizarea industrială	93

6.2.2. Dezindustrializarea.....	94
6.3. Noi activități economice în spațiul suburban.....	99
6.4. Modele de dezvoltare a procesului de suburbanizare ...	102
6.5. Evoluția altor forme de interacțiune urban-rural.....	108
Capitolul 7. Tranziția urbană	111
7.1. Imaginea urbană – abordare generală	111
7.2. Regenerarea urbană, un proces complex și necesar	113
7.3. Reabilitarea și dinamica centrelor istorice și a cartierelor, mai vechi sau mai noi	116
Capitolul 8. Către <i>smart city</i> prin regândirea spațiului urban	120
8.1. Premisele dezvoltării de <i>smart cities</i>	120
8.2. Orașul durabil, la baza conceptului de <i>smart city</i>	121
8.3. De la orașul durabil la <i>smart city</i>	128
8.4. <i>Smart cities</i> la nivel mondial.....	134
Bibliografie	140

Introducere

Lucrarea abordează evoluția în timp și spațiu a procesului urbanizării, a cărei dinamică a devenit și continuă să fie tot mai accelerată în ultimele decenii. Adresându-se în special studenților și masteranzilor din domeniul Geografie, lucrarea se dorește a fi o examinare a principalelor etape, procese și evenimente din dinamica spațiului urban la nivel mondial. Această modalitate de analiză se bazează pe cercetarea următoarelor aspecte: fluxurile care traversează spațiul urban, dinamica formei urbane, schimbările în morfologia urbană, economia urbană și efectele diferitelor mutații asupra orașelor și spațiilor suburbane, tranziția urbană și conceptul de *smart city*. Temele sunt tratate luând în considerație o varietate de spații urbane, cu caracteristici diferite din punct de vedere economic, social și cultural.

Urbanizarea a fost influențată de-a lungul vremii de o serie de evenimente ce pot fi grupate în: ciclurile economice; tranziția demografică; transformările aduse de revoluția agricolă care au condus la creșterea populației urbane; avantajele revoluțiilor industriale în plan tehnic și economic ce au permis extinderea în spațiu a orașelor; schimbările înregistrate în domeniul transporturilor și comunicații și care au supus orașele la o serie de transformări continue.

Spațiul urban variază ca și întindere, distanță și relații între grupurile umane, acestea transformându-l în funcție de nevoile de moment. Spațiul urban este, deci, imaginea interacțiunii grupurilor sociale în calitatea acestora de utilizatori ai spațiului urban. Se remarcă un contrast între creșterea urbană rapidă în cazul unor orașe și stagnarea sau declinul în cazul altora. În timp ce unele orașe dispar

(ghost-cities în S.U.A., orașe miniere), altele se dezvoltă și devin orașe mari sub impactul avantajelor aduse deja de câteva decenii de conceptul orașelor noi, în care atenția se îndreaptă spre ameliorarea mediului de locuit, crearea de condiții mai bune, echiparea locuințelor, proximitatea locurilor de muncă, dezvoltarea transporturilor prin reducerea traficului și alte obiective.

Dezvoltarea industriei începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea a determinat creșterea numărului locuitorilor urbani. Astfel, populația Londrei va trece de la 3 milioane în 1860 la 7 milioane de locuitori în 1910. Dacă într-o primă etapă, presiunea a fost resimțită la nivelul orașelor vechi, pe măsură ce o serie de noi orașe se vor contura în paralel, acestea vor primi un număr tot mai mare de locuitori.

După cel de-al doilea război mondial, orașele societăților capitaliste urmăresc o nouă direcție de dezvoltare urbană, bazată pe diversificarea serviciilor, împingerea industriei grele în afara orașului, respectiv către periferii și spațiul suburban, dezvoltarea tehnopolilor, a parcurilor și a centrelor de afaceri. Vechea direcție de dezvoltare a orașelor deja metropole, respectiv a orașului industrial atât de comun secolului al XIX-lea, va deveni direcția primordială de afirmare a orașelor societăților socialiste prin concentrarea industriei în interiorul și la marginea orașelor, apariția de noi cartiere pentru forța de muncă nou sosită și măsuri de uniformizare a condițiilor de viață.

După 1970, sub impactul crizelor economice și a problemei siguranței resurselor, dar și a globalizării economice, orașele capitaliste vor parcurge o nouă etapă, aceea a dezindustrializării și terțiarizării, urmată după 1990 și de orașele socialiste. Metropolizarea va însemna dezvoltarea

zonelor suburbane, dar și a celor periurbane din punct de vedere economic (delocalizări industriale, noi implantări în industrie și servicii).

Perioada actuală corespunde tranziției de la ideea metropolelor considerate importante motoare de creștere economică la conceptul de *smart city*. În cazul orașelor mari, preocupările se îndreaptă spre latura creativă a mediului urban, mai mult decât inovatoare așa cum a fost analizată în ultimele decenii, și creșterea condițiilor confortului urban respectând, totodată, principiile sustenabilității.

Capitolul 1. Definiția spațiilor urban și suburban

1.1. Spațiul urban – introspecțiune în timp

Spre deosebire de spațiul rural, spațiul urban presupune câteva atribute clare, și anume: un grad mai mare de concentrare a populației, o densitate însemnată a construcțiilor, o echipare tehnică adecvată, o diferențiere evidentă a zonelor funcționale, o gamă largă de servicii oferite populației și puține activități agricole.

Dezvoltarea rapidă a orașelor și creșterea densității populației urbane (fig. nr. 1 - a, b, c, d) conduc treptat la apariția fenomenului de aglomerare. Mobilitatea populației în creștere în ultimele decenii s-a reflectat în mărimea aglomerațiilor, dar și a limitelor acestora. Este binecunoscut faptul că orașele s-au confruntat tot mai mult în secolul al XX-lea cu problema stabilirii și gestionării limitelor administrative, îngreunată de opoziția localităților de la periferie care refuză înglobarea acestora. Dacă orașe precum Los Angeles, New York, Philadelphia, San Francisco sau Chicago se înscriu în categoria orașelor care au crescut într-o pondere redusă în suprafață, Sydney, Zurich, Bombay, Calcutta sau Moscova au cunoscut o extindere a suprafeței urbane (Beaujeu-Garnier, 1980, p. 98).

În condițiile posibilității producerii de blocaje de dezvoltare, orașele se extind către periferii, atât din punct de vedere al producției, cât și din punct de vedere al locuirii. Noile activități care apar sub impactul dezvoltării se instalează direct în spațiile situate la marginea orașelor și care le oferă o serie de

avantaje: suprafețe mai mari, prețul redus al terenurilor, apropierea de marile axe de circulație etc.

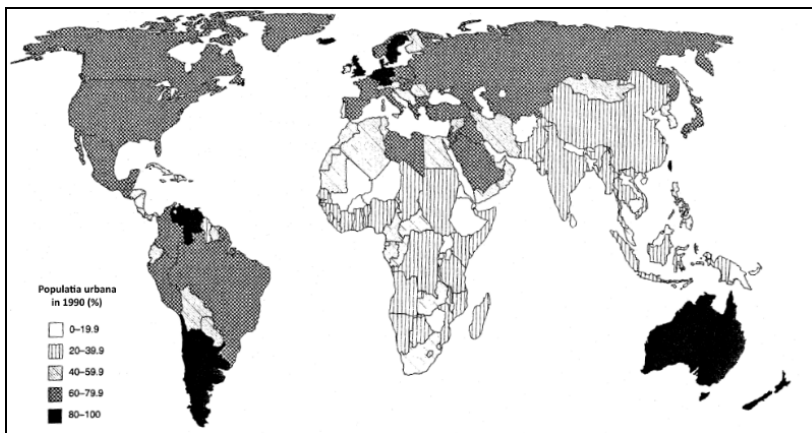
1.a.

1.b.

1.c.

1.d.

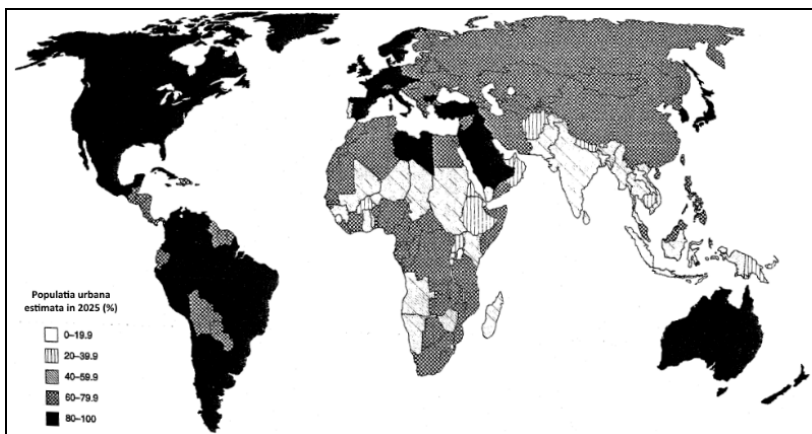

Fig. nr. 1.a., 1.b., 1.c., 1.d. – Evoluția populației urbane la nivel mondial în perioada 1890-1990 și previziunile pentru 2025

Sursa: Pacione, 2003, pp. 68-69

Tehnologia a contribuit la încurajarea acestor noi localizări începând cu secolul al XX-lea dar, mai ales, după anii 1950 odată cu folosirea la scară largă a automobilului sau a echipamentelor de conservare a produselor grație refrigerării și congelării, dar și a comunicațiilor.

1.2. Spațiul suburban, ca spațiu tampon. Interpretări diferite ale conceptului

În jurul orașelor mari s-au dezvoltat începând cu anii 1960 așa-numitele *orașe-satelit*, primele astfel de orașe apărând în jurul Londrei, model preluat apoi și de alte capitale europene: astfel, pentru a frâna dezvoltarea Londrei, s-a decis amenajarea unor orașe-satelit care să preia o parte din funcțiile metropolei, rezultând un spațiu pe o rază de 50 de km cu circa 20 de orașe noi și orașe în expansiune (Isnard, 1978, p. 127).

Creșterea în suprafață a orașelor se realizează sub forma *aglutinării*, produsă în puține cazuri sub formă circulară. Cea mai întâlnită situație este cea a dezvoltării periferiilor în *pată de ulei*, care cunoaște mai multe etape: 1) dezvoltarea de-a lungul axelor de comunicație importante; 2) urbanizarea căilor de acces transversale construite; 3) introducerea în intravilan a terenurilor agrare intercalate printre zonele deja urbanizate (Beaujeu-Garnier, 1980, p. 104).

În afara *creșterii* datorate *specificului* acestora, dinamica orașelor se produce sub impulsul unei *creșteri banale*, înțelesă drept acea creștere care se produce automat ca urmare a apartenenței orașelor la o serie de sisteme urbane, ceea ce implică o creștere raportată la media înregistrată la nivel de sistem, alături de participarea factorilor *exogeni* și *endogeni* de creștere (Pumain, 1982, p. 190). Poate fi vorba de o *anexare* sau subordonare la nivel economic, în prezența unor relații de

interdependență sau de interacțiune. Spațiul urban polarizează zona din jur și poate chiar să o ierarhizeze. Orașul este un spațiu într-o permanentă organizare, la nivelul căruia de-a lungul timpului un principiu a rămas mereu valabil, și anume *centralitatea dinamică* (Isnard, 1978, p. 123).

Există și urbanizarea *dependentă* ce se referă la dezvoltarea orașelor din interiorul țărilor dependente din punct de vedere economic. Reflectată și în conturarea zonelor din apropierea mediului urban, această dependență a evoluat de-a lungul timpului sub trei forme de dominare: *dominare colonială* (caracterizată prin exploatarea resurselor și suveranitate politică), *dominare capitalistă-comercială* (schimburi comerciale ce au la bază procurarea de materii prime sub valoarea lor reală și deschiderea de noi piețe pentru produsele manufacturate la prețuri mai mari decât valoarea acestora); *dominarea imperialistă industrială și financiară* (prin investiții speculative și industrii locale care au drept obiectiv controlul asupra importurilor de către marile societăți transnaționale) (Castells, 1975a, p. 64).

Astfel, mediul urban și suburban din aceste țări evoluează sub diferite forme. Amintim înființarea orașelor de tip colonial - de exemplu, a orașelor spaniole din America Latină - sau fondarea orașelor de tip comercial și a porturilor, respectiv a unor centre de afaceri legate de marea metropolă, precum orașele engleze de-a lungul rutei comerciale către India, orașele portugheze în Brazilia și Africa sau orașele olandeze în Asia de Sud-Est (Castells, 1975a, p. 65).

Odată cu anii 1990, distanța dintre global și local se diminuează și avem de-a face cu *glocalizare* (Robertson, 1992, *apud* Claval, 2007, p. 74), înțeleasă drept întrepătrunderea

globalului cu localul, cu rezultate unice în arii geografice diferite.

De-a lungul secolului al XX-lea, formele de evoluție ale parcursului urban impuse de condiții sau cauze extrem de diverse au condus la apariția unor noi spații urbane, mai complexe și tot mai dinamice, ce implică o relaționare „vitală” a *spațiului urban propriu-zis* cu spațiul din jurul său, mai apropiat sau mai îndepărtat, cunoscut sub diferiți termeni: *suburban, periurban, edge-city* (respectiv un centru urban periferic cu peste 600.000 m² de spații birouri cu activități în domeniul industriei informației și peste 70.000 m² suprafețe comerciale, ce oferă mai multe locuri de muncă decât locuințe - Garreau, 1991, *apud* Le Goix, 2005, p. 99), *oraș-satelit, pol de activități* etc.

La ora actuală, urbanizarea se dezvoltă cu o viteză impresionantă care, cu siguranță, va da naștere la noi transformări ale spațiului suburban. Aceste noi realități vor fi evidente într-o primă etapă la nivelul orașelor mari, dar pe măsură ce procesul va evolua, alte orașe vor transpune noile modele de evoluție în teritoriul acestora. În cazul fiecărei adaptări a unui anume model într-un nou spațiu urban, se va păstra însă o parte originală în noua reprezentare a modelului, dată de condițiile și specificul locului.

Capitolul 2. Metabolismul urban și dinamica spațiului urban

2.1. Aspecte introductive

Analiza urbană a lui Jay Forrester scoate în evidență conexiunile dintre oraș și spațiul din jur, respectiv ideea că orașul este un *sistem aproape închis*, aflat sub influența spațiului extern pe care nu îl influențează în mod determinant. (Deycke, 1982, pp. 251-252). Cercetările privind funcționarea orașului precum un sistem în general deschis sunt mult mai vechi, această idee fiind întâlnită și în lucrările unor geografi români chiar din perioada interbelică (Ianoș, 2004, p. 6): de exemplu, analiza din 1941 a marelui geograf Vintilă Mihăilescu privind relațiile dintre orașe și ariile din jur, studiate din punct de vedere al bunurilor îndreptate spre orașe, unde erau transformate și, ulterior, redistribuite pe arii variabile.

A considera orașul ca un sistem jumătate închis, jumătate deschis este greu de admis, drept pentru care noțiunea de *optimal deschis* - introdusă în literatura de specialitate de profesorul Ioan Ianoș - este considerată a fi mai potrivită în condițiile în care „existența și funcționarea orașului nu pot avea loc fără păstrarea unui anumit grad de *autonomie* materială și informațională a entității respective” (Ianoș, 2004, p. 5).

Metabolismul urban reprezintă suma totală a proceselor tehnice și socio-economice specifice orașelor și care rezultă în urma creșterii, producției de energie și eliminării de deșeuri (Kennedy *et al.*, 2007, *apud* Kennedy, Pincetl, Bunje, 2011). Precum metabolismul organismelor, metabolismul orașelor, mult mai complex însă, funcționează prin consumul de resurse și eliminarea deșeurilor (Kennedy, Pincetl, Bunje, 2011),

respectiv într-un ansamblu de activități urbane de absorbire, transformare și îndepărtare a materiei, energiei și informației (Crăciun, 2008, p. 76).

2.2. Funcționarea metabolismului urban. Categorii de fluxuri urbane

Orașul nu poate funcționa singur, în circuit închis, fără a comunica cu spațiul din jurul său, mai apropiat sau mai îndepărtat. Exteriorul îi oferă resurse (materii prime, energie, resurse alimentare etc.), așa cum și resursele din interiorul său reprezintă baza funcționării spațiului adiacent. Se conturează astfel o serie de fluxuri ce caracterizează procesul de cooperare reciprocă între oraș și mediul său extern.

Spațiul urban nu este, deci, static sau nu poate fi tot timpul static deoarece în lipsa pătrunderii unei noi energii sau informații se nasc tensiuni interne care, în final, vor determina deschiderea sa către exterior. Stagnarea conduce la imposibilitatea rămânerii în competiție cu orașele de aceeași talie și, în final, la regres.

Orașul stabilește cu mediul său extern schimburi de energie, masă, informații și financiare, unele permanente, altele temporare, în cadrul unor fluxuri de intrare și a unor fluxuri de ieșire (Ianoș, 2004, p. 6). Nu este vorba de o dominare a spațiului urban față de cel din vecinătate, ci de o completare, o *simbioză* la nivelul relațiilor și fluxurilor rezultate între cele două medii reprezentate prin cel intern (orașul) și cel extern (zona mai mult sau mai puțin apropiată acestuia).

Fluxurile de energie se compun din gama largă a resurselor și a categoriilor de energie care fac posibilă alimentarea orașului și a zonei înconjurătoare și, deci a

funcționării activităților socio-economice în aceste spații (energii convenționale și neconvenționale), la care se adaugă energia umană, respectiv populația activă.

Fluxurile de masă fac referire la materii prime, produse, deșeuri și populația în ansamblul său, nu doar acea categorie a populației active. Urbanizarea presupune deplasarea populației din mediul rural către orașe, mobilitate ce conduce la o creștere, uneori impresionantă, a densității acesteia. Sosirile în mediul urban ridică adeseori problema organizării spațiului, reflectată în dificultăți în asigurarea de locuri de muncă, locuințe, dar și infrastructură de transport, servicii culturale etc. Ponderea importantă a populației active reprezintă un avantaj în amplificarea economiei locale datorită potențialului semnificativ de forță de muncă.

Fluxurile de informații reprezintă o categorie la fel de importantă precum cele anterior descrise întrucât intensitatea procesului de transmitere a informațiilor și masa informațională se reflectă în gradul de dezvoltare a orașelor. Orașul are trei funcții esențiale care îl deosebesc de aglomerările slab structurate, printre care și cea de informare. Astfel, pe lângă *funcția simbolică* dată de arhitectură, monumente și țesutul urban în ansamblul său care formează o totalitate socială și culturală cu identitate proprie și *funcția ludică*, respectiv jocuri de informare, întâlniri sau spectacole dramatice, un rol important îl are și *funcția de informare*, cartierul și strada fiind o sursă continuă de informații (Lefebvre, 1970, *apud* Moser, 2009, p. 164). În cadrul acestei categorii de fluxuri, *ideile* generează investiții și locuri de muncă. Capitalul forței de muncă și, implicit, productivitatea acesteia cresc prin experiența dobândită în mediul de lucru. Fluxurile de idei sunt în strânsă legătură și cu fluxurile de masă: de exemplu,